

**The Impact of the 2022 Constitutional Referendum on the
Political Structure of the Republic of Kazakhstan**

Mandana Tishehyar

Assistant Professor, Department of Regional Studies, Allameh
Tabataba'i University, Tehran, Iran

Maryam Shayegan¹

Master of Regional Studies, Allameh Tabataba'i University,
Tehran, Iran

(Date received: 22 May 2024 - Date approved: 29 December 2024)

Abstract

Introduction: A national referendum on constitutional amendment was held in Kazakhstan on June 5, 2022, with the adoption of 33 proposed constitutional amendments to garner public support for a “New Kazakhstan”. As a result, the Constitutional Court re-established, a seven-year presidential term was approved, the death penalty was abolished and the close relatives of the president were banned from entering politics or holding senior positions in state-owned companies or regional administrations. In addition, the 2000 law that granted legal immunity to Nazarbayev and his family was also repealed. In this article, the authors attempt to examine the Impact of the 2022 Constitutional Referendum on the Political Structure of Kazakhstan. The understanding of the success and effectiveness of some reforms that pursue higher goals such as achieving democracy and reducing

¹ E-mail: m_shayegan@atu.ac.ir (Corresponding Author)

the concentration of power is demonstrated in the medium and long-term based on the performance of political elite.

The Constitution of Kazakhstan was adopted by referendum on August 30, 1995 with 90.01 % of the vote. At the meeting of the Assembly of People of Kazakhstan on April 26, 2022, President Tokayev submitted a request to hold a national referendum to revise the Constitution and the referendum was held on June 5, 2022. In fact, as a result of 2022 referendum, 77.18 % of citizens said yes to 56 constitutional amendments in 33 articles of the Constitution; this has changed one-third of the current Constitution.

The political structure, reformed through the referendum, can be examined in three key aspects: Constitutional, Public, and Social Reforms including changes to the ownership of the lands and its subsoil, waters, flora and fauna and other natural resources from the government to the people and re-establishing the Constitutional Court; Presidential System includes changing presidential term to 7 years, banning close relatives of the President of Kazakhstan from holding positions as political civil servants or heading institutions in the quasi-governmental sector, and removing the President's authority to dismiss *Akims* (governor) of districts, cities, and rural districts from their positions; and the Parliament including holding *Mazhilis* (parliament) elections based on a mixed electoral system, the laws will be passed through the Parliament and the Senate will not approve or disapprove them, reducing the presidential share in appointing deputies in the Senate from 15 to 10 representatives and the appointment of 5 members of the Senate by the Assembly of the People of Kazakhstan.

In fact, the main goal of the amendment was to reduce the concentration of power and the authority of the president while increasing the power and the role of the parliament, local representative bodies and the people in

Kazakhstan. The only reform to the judicial system is the re-establishment of the Constitutional Court; however, the president still has great influence over the structure of the Constitutional Court as he/she can choose the president of the court and four judges .

The aim of this article is to assess the impact of the 2022 Constitutional Referendum on the political structure of Kazakhstan. The main question of this research is how the 2022 constitutional amendment could affect the political structure of Kazakhstan? For this purpose, we collected data from news, articles, reports and analyses in this field. In addition, we have analyzed the latest version of the constitution of Kazakhstan with previous version .

Research question: How could the 2022 constitutional amendment affect Kazakhstan's political structure?

Research hypothesis: It seems that at the very first moment one can observe the short-term effects of some reforms on the political structure of Kazakhstan. However, the understanding of the success and effectiveness of some reforms that pursue higher goals such as achieving democracy and reducing the concentration of power is demonstrated in the medium and long term based on the performance of political elite.

Methodology: The exploratory method was used in specific content analysis. Data was collected through library sources, official statements, reports, as well as a review of the Constitution of Kazakhstan and the amendment made on June 5, 2022.

Results and discussion: Kazakh society expressed its desire for fundamental changes in the country's political structure through a referendum held on June 5, 2022. However, it must be acknowledged that reforms alone, such as reforming the presidential term, adjusting the number of representatives in parliament, changing the name of the capital, and re-electing the president,

senate, and parliament, cannot guarantee democracy in Kazakhstan. Given the experience of Kazakhstan's first president in maintaining power, there have been concerns and doubts about the effectiveness of Tokayev's reforms. It is still unclear whether Tokayev will implement the approved reforms or prioritize his political survival over them.

Over the years, the Constitution of Kazakhstan has undergone numerous revisions and amendments, yet these amendments have not brought about significant changes in the country's political structure or affected the functioning of its political elite. While recent reforms have sparked a glimmer of hope, the actions and intentions of Kazakhstan's political elite still need to be seen moving forward.

Conclusion: It is not possible to quickly evaluate and validate all the constitutional amendments of June 5, 2022 through national referendum. These revisions should be monitored and evaluated in three separate periods: short-term, medium-term, and long-term. Democracy is an ongoing process that requires constant vigilance and commitment. Kazakhstan can achieve its stated goals only if comprehensive reforms continue. The success of these reforms now depends on Kazakhstan's political elite and future presidents and their response to these changes. To institutionalize a democratic system and change the country's political structure, Kazakhstan needs the support of its political elite.

Key Words: Constitution, Law, Referendum, Political Structure, Kazakhstan.

تأثیر همه‌پرسی سال ۲۰۲۲ بازنگری قانون اساسی

بر ساختار سیاسی جمهوری قزاقستان

ماندانا تیشه‌یار

استادیار، گروه مطالعات منطقه‌ای، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران

مریم شایگان^۱

کارشناسی ارشد مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۳/۰۲ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۰/۰۹)

چکیده

در ۵ ژوئن ۲۰۲۲ به درخواست رئیس‌جمهور، قاسم جومارت توکایف همه‌پرسی در مورد اصلاحات قانون اساسی در قزاقستان برگزار شد. در این اصلاحات تلاش شده است از اختیارات رئیس‌جمهور کاسته و به اختیارها و نقش پارلمان، نهادهای نمایندگی محلی و مردم افزوده شود. پیرو این اصلاحات، دادگاه قانون اساسی دوباره تشکیل شد، مجازات اعدام لغو شد، شکل حکومت در قزاقستان از مدل فراریاستی به ریاستی با پارلمان قوی تغییر یافت. مقررات مربوط به نقش و امتیازهای ویژه رئیس‌جمهور اول حذف شد. در این نوشتار با بررسی مهم‌ترین و تعیین‌کننده‌ترین موارد اصلاحی از ۵۶ مورد اصلاحات انجام‌شده در ۳۳ اصل قانون اساسی از راه همه‌پرسی، به این پرسش پاسخ می‌دهیم که چگونه اصلاحات انجام‌شده بر ساختار سیاسی جمهوری قزاقستان تأثیر گذاشته است یا خواهد گذاشت؟ با استفاده از استدلال استقرایی، تحلیل محتوایی، گردآوری، تجزیه و تحلیل داده‌ها، مطالعه یافته‌های کتابخانه‌ای، بیانیه‌ها، گزارش‌ها و همچنین بررسی قانون اساسی و مقررات اصلاح‌شده در قزاقستان، به دنبال پاسخ به پرسش مقاله هستیم. بنابر مطالعه انجام‌شده، به نظر می‌رسد با اصلاح قانون اساسی قزاقستان، شاهد تأثیر کوتاه‌مدت برخی اصلاحات بر ساختار سیاسی این کشور باشیم. با این همه، فهم میزان موفقیت و اثرگذاری بخشی از این اصلاحات، که هدف‌های بالاتری مانند دستیابی به مردم‌سالاری و کاهش تمرکز قدرت را دنبال می‌کنند، در بلندمدت نمایان می‌شود.

واژگان اصلی: اصلاحات، ساختار سیاسی، قانون اساسی، همه‌پرسی، قزاقستان.

مقدمه

قانون اساسی جمهوری قزاقستان در ۳۰ اوت ۱۹۹۵ از راه همه‌پرسی به رأی گذاشته شد و با ۰۱،۹۰ درصد آرا تصویب شد (The Constitution of Kazakhstan, 2022). این قانون بارها در سال‌های ۱۹۹۸، ۲۰۰۷، ۲۰۱۱، ۲۰۱۷، ۲۰۱۹ و ۲۰۲۲ بازنگری شده است (Kursiv Media, Kazakhstan, 2022; the Library of Congress, 2022). دو روش برای بازنگری قانون اساسی در قزاقستان پیش‌بینی شده است: از راه رویه‌های پارلمانی یا از راه همه‌پرسی ملی (Odihr 3, 2022: 1). از میان بازنگری‌های انجام‌شده، بازنگری مربوط به سال ۲۰۲۲ با همه‌پرسی ملی و ۵ مورد دیگر با رویه‌های پارلمانی انجام شده‌اند. اصلاحات قانون اساسی در قزاقستان، با هدف افزایش قدرت و اختیاراتی رئیس‌جمهور انجام شده است؛ اما اصلاحات قانون اساسی در سال‌های ۲۰۱۷، ۲۰۱۹ و ۲۰۲۲ با هدف توزیع دوباره قدرت میان نهادهای گوناگون حکومت بوده است. اصلاحات صورت‌گرفته در سال‌های ۲۰۱۹ و ۲۰۲۲ را رئیس‌جمهور، قاسم جومارت توکایف^۱ با عنوان «قزاقستان جدید» با هدف توزیع دوباره قدرت، تحول در ساختار سیاسی قزاقستان و ارتقای نقش شهروندان در ساختار سیاسی کشور انجام داده است.

به‌طور کلی، قزاقستان تجربه برگزاری چهار همه‌پرسی در مورد موضوع‌های گوناگون را در کارنامه خود دارد. نخستین تجربه مربوط به ۱۷ مارس ۱۹۹۱ است که میخائیل گورباچف با هدف تصمیم‌گیری در مورد آینده اتحاد شوروی برگزار کرد (The Commission on Security..., 2023). دومین همه‌پرسی، پس از استقلال این کشور در ۲۹ آوریل ۱۹۹۵ با طرح پرسش در مورد تمدید دوره ریاست‌جمهوری نورسلطان نظربایف تا اول دسامبر ۲۰۰۰ برگزار شد (The Astana Times, 2022). سومین همه‌پرسی در ۳۰ اوت ۱۹۹۵ با هدف تصویب قانون اساسی این کشور برگزار شد. چهارمین و آخرین آن را در ۵ ژوئن ۲۰۲۲ توکایف و با هدف فرونشاندن نارضایتی‌ها در کشور انجام داد.

1. Kassym-Jomart Tokayev

همه‌پرسی سال ۲۰۲۲، با هدف انجام ۵۶ اصلاحیه در ۳۳ اصل قانون اساسی (Cabar.Asia, 2022) انجام شد و این به معنای تغییر یک‌سوم از قانون اساسی این کشور است. به کمک اصلاحات سال ۲۰۲۲، برخی گام‌های اولیه برای محدودکردن اختیارات رئیس‌جمهور و تقویت پارلمان برداشته شده است (Khademi and Aghae, ۲۰۲۲).

در این نوشتار تأثیر بازننگری قانون اساسی قزاقستان در سال ۲۰۲۲ بر ساختار سیاسی این کشور بررسی می‌شود. هدف نویسندگان، بررسی این موضوع است که اصلاحات انجام‌شده چگونه بر ساختار سیاسی قزاقستان تأثیر گذاشته یا خواهد گذاشت؟ به بیان دیگر، آیا انبوه اصلاحات انجام‌شده در قانون اساسی، قزاقستان را به سوی مردم‌سالاری و تمرکززدایی از قدرت هدایت خواهد کرد؟ آیا توکایف به‌عنوان ایده‌پرداز و بانی اصلاحات سال‌های ۲۰۱۹ و ۲۰۲۲، اجرای آن‌ها را نیز به همان سرعت پیش خواهد برد؟ راستی‌آزمایی اصلاحات انجام‌شده در سه مرحله کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت قابل بررسی است؟

ما شاهد عملیاتی‌شدن سریع برخی از این اصلاحات در ساختار سیاسی این کشور هستیم؛ اما این اصلاحات، در جهت هدف‌های بزرگ‌تر، یعنی توزیع دوباره قدرت و تحول در ساختار سیاسی قزاقستان و فرونشاندن نارضایتی‌ها از راه گسترش مردم‌سالاری انجام شده‌اند. ادعای توکایف و توصیف اصلاحات با عنوان‌هایی مانند «مدل جدید دولتی»، «شکل نوین تعامل میان دولت و جامعه» یا «جمهوری دوم» نیز می‌تواند نویدبخش تغییرهای اساسی و دگرگون‌ساز در ساختار سیاسی این کشور باشد که البته نتایج واقعی آن در میان‌مدت و بلندمدت مشخص خواهد شد. طرح چنین ادعایی، انتظارات مردم قزاقستان، کنشگران سیاسی در داخل و خارج و دولت‌ها و نهادهای بین‌المللی را افزایش می‌دهد؛ به گونه‌ای که همه منتظر پیدایش «قزاقستانی جدید» هستند.

در این نوشتار با بهره‌گیری از روش اکتشافی، به گردآوری داده‌ها و اطلاعات، بررسی و تحلیل آخرین نسخه قانون اساسی این کشور به همراه اصلاحات انجام‌شده، بررسی بیانیه‌ها و تحلیل‌های علمی و خبری و اقدام‌های عملی دولت و رئیس‌جمهور پس از همه‌پرسی سال ۲۰۲۲ می‌پردازیم و به پرسش‌های این نوشتار پاسخ می‌دهیم تا گام‌به‌گام به نتایج لازم در مورد

هدف نهایی اصلاحات توکایف برسیم. از این رو نخست، علت‌های برگزاری همه‌پرسی اخیر به وسیله رئیس‌جمهور را بررسی می‌کنیم. سپس اصلاحات انجام‌شده در قانون اساسی این کشور را بیان می‌کنیم. پس از آن چشم‌انداز تأثیر نتایج همه‌پرسی بر ساختار سیاسی قزاقستان را توصیف می‌کنیم. سرانجام نقدهای واردشده بر همه‌پرسی را ارائه و تحلیل می‌کنیم.

پیشینه پژوهش

در مورد قزاقستان و ساختار سیاسی قدرت در این کشور، کتاب‌ها و مقاله‌هایی نوشته است؛ برای نمونه به چند مورد اشاره می‌کنیم:

ساگار (۲۰۰۹) در کتاب «احزاب سیاسی جهان» این احزاب را معرفی کرده است و تصویری کلی از نظام سیاسی، انتخابات، تحولات سیاسی مهم کشورها و گزارش‌های گسترده‌ای از تاریخ، سیاست‌ها، رهبری و موفقیت انتخاباتی هر حزب را ارائه می‌دهد. پاروت (۱۹۹۷) در کتاب «دموکراتیک‌سازی و اقتدارگرایی در جوامع پساکمونیست» درگیری، شکاف و تغییر در آسیای مرکزی و قفقاز، پیشرفت‌های صورت گرفته برای دموکراتیک‌سازی، پیدایش احزاب سیاسی، انتخابات، اصلاحات نهادی و روندهای اجتماعی اقتصادی و تأثیر عوامل اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی در مسیر تغییرهای سیاسی در کشورهای پساکمونیستی اتحاد شوروی را بررسی می‌کند.

بویر (۲۰۰۸) در مقاله «پارلمان و احزاب سیاسی در قزاقستان» با تأکید بر اهمیت قزاقستان به‌عنوان صادرکننده اصلی منابع انرژی، موقعیت راهبردی آن در میان قدرت‌های جهانی و همسایه مانند روسیه و چین را بررسی می‌کند و موقعیت هژمونیک آن را در برابر دیگر کشورهای آسیای مرکزی با توجه به روندها و گرایش‌های سیاسی قزاقستان بیان می‌کند. محمداف (۲۰۱۱) در کتاب «دموکراسی ترور شده قزاقستان» کوشش بالاترین سطح‌های حکومت در قزاقستان برای سرکوب دموکراسی‌سازی واقعی در این کشور را بررسی می‌کند و مشکلات ایجاد جامعه مدنی، رویدادهای سیاسی اصلی، مسائل مهم سیاست داخلی و خارجی و تأثیرهای عینی و ذهنی مؤثر بر روند تاریخی کشور را تحلیل می‌کند. لطفیان (۱۳۹۰) در

کتاب «قزاقستان» تحولات سیاسی، سیاست‌های خارجی، امنیتی و تحلیل نظام سیاسی حاکم در قزاقستان در دو دهه نخست پس از استقلال را بررسی می‌کند.

در ایران تاکنون درباره تغییرهای قانون اساسی قزاقستان براساس همه‌پرسی سال ۲۰۲۲ کتاب یا مقاله‌ای، با توجه به تازگی موضوع، نوشته نشده است. در میان پژوهشگران خارجی نیز هنوز توجه ویژه‌ای به این موضوع نشده است و با توجه به تازگی این رویداد، انتظار می‌رود که در آینده، مقاله‌ها و کتاب‌هایی در این زمینه منتشر شوند. آنچه در مورد این همه‌پرسی نوشته شده است، بیشتر شامل اخبار، گزارش‌ها و مصاحبه‌هایی است که در این نوشتار به آن‌ها استناد شده است. همچنین پژوهش‌هایی به تحول دادگاه قانون اساسی قزاقستان، شورش ژانویه ۲۰۲۲ در آن کشور، تشکیل دولت‌های خودمختار محلی در قزاقستان و مانند آن پرداخته‌اند که ارتباط مستقیمی با موضوع این نوشتار ندارند. امکان بررسی منابع به زبان‌های روسی و قزاقی نیز نبود تا ببینیم آیا پژوهشگرانی به آن دو زبان در این مورد پژوهشی کرده‌اند یا خیر. در واقع، این نوشتار از نخستین نوشتارهایی است که به مطالعه و پژوهش علمی در مورد اصلاحات اخیر در قانون اساسی قزاقستان در میان منابع انگلیسی و فارسی می‌پردازد.

دلایل برگزاری همه‌پرسی

توکایف در نشست مجمع خلق قزاقستان^۱ در ۲۶ آوریل ۲۰۲۲ برگزاری همه‌پرسی ملی به‌منظور بازننگری قانون اساسی را درخواست کرد (Satubaldina 2, 2022) و همه‌پرسی در ۵ ژوئن ۲۰۲۲ برگزار شد. پس از برگزاری انتخابات و تصویب اصلاحات قانون اساسی، توکایف متعهد شد که برنامه‌های پیشبرد اصلاحات دموکراتیک در قزاقستان را اجرا کند. وی در یکی از سخنرانی‌هایش گفت: «باید به بازننگری قانونی پردازیم که اجازه می‌دهد منابع اقتصادی کشور در دستان گروه کوچکی از مردم متمرکز باشد و این افراد از وضعیت ممتاز و ویژه‌ای برخوردار شوند» (Auyezov, 2022).

قزاقستان در ژانویه ۲۰۲۲ درگیر اعتراض‌ها و ناآرامی‌های داخلی شد. دلیل اصلی، افزایش قیمت سوخت بود که به خشونت شدید کشانده شد و توکایف برای فرونشاندن ناراضی‌ها

1. The Assembly of People of Kazakhstan

در کشور، به انجام اصلاحات اقدام کرد. این ناآرامی‌ها به نمایش گسترده‌نارضایتی توسط شهروندانی تبدیل شد که به‌طور فزاینده‌ای خواستار تغییر و حرکت به‌سوی سامانه سیاسی نخبه‌گرا بودند. بنابر گزارش‌ها، در این اعتراض‌ها که از آن به‌عنوان «ژانویه خونین» نیز یاد می‌شود، دست‌کم ۲۰۰ تن کشته شدند (Kim, 2023; Kim; Auyezov, 2022). به باور تحلیلگران، همه‌پرسی ۲۰۲۲ را می‌توان پاسخی به رویدادهای ژانویه دانست. دوسیم ساتپایف تحلیلگر سیاسی، پیش از همه‌پرسی گفته بود: «توکایف این موضوع را درک می‌کند و به همین دلیل است که تاحدی می‌کوشد با استفاده از این همه‌پرسی، خود را فردی نشان دهد که در تلاش برای تغییر چیزی است» (Auyezov, 2022).

از سوی دیگر، ارلان کارین وزیر امور خارجه پیشین قزاقستان در نشست خبری گفت: «برخی افراد، برخی نیروها و گروه‌های ویژه آن اصلاحات را دوست نداشتند». این افراد کسانی بودند که در زمان نورسلطان نظربایف رئیس‌جمهور پیشین، موقعیت انحصاری سیاسی و اقتصادی داشتند و سود می‌بردند. کارین رویدادهای ژانویه را کوشش این نیروها برای پایان دادن به اصلاحات «از راه استفاده از اصلاحات علیه دولت» توصیف کرد. از دید او، همه‌پرسی قانون اساسی، پاسخ مستقیمی به رویدادهای ژانویه نیست، بلکه اصلاحات از پیش شروع شده بود و ادامه داشت. با این‌همه، این مقام سیاسی افزود که این رویدادها تأثیر زیادی بر تصمیم توکایف برای تغییر قانون اساسی داشته است. او گفت: «به همین دلیل است که ما پس از رویدادهای ژانویه، درست‌ترین تصمیم را گرفتیم: اصلاحات را متوقف نکنیم، بلکه به آن سرعت دهیم» (Gotev, 2022).

می‌توان این‌گونه جمع‌بندی کرد که مردم از شرایط موجود کشور، خسته و ناامید شده و به‌دنبال تغییرهای بنیادین در ساختار سیاسی قزاقستان هستند. توکایف نیز خواستار کاهش ناآرامی‌ها، بهبود و کنترل شرایط به‌سود خود و تثبیت آن است و این‌طور به نظر می‌رسد که موضوعیت دادن به مردم و ورود آن‌ها به بحث تصمیم‌گیری برای آینده کشور و تغییر قانون اساسی، بهترین گزینه پیش‌روی توکایف بوده است.

فرایند بازنگری قانون اساسی جمهوری قزاقستان در سال ۲۰۲۲

به دعوت مقام‌های جمهوری قزاقستان و به منظور نظارت بر همه‌پرسی سال ۲۰۲۲، نمایندگانی از دفتر سازمان امنیت و همکاری اروپا برای نهادهای دموکراتیک و حقوق بشر^۱ به قزاقستان آمدند. این دفتر نتیجه این نظارت را در گزارشی منتشر کرد. اصلاح قانون اساسی این کشور، با رأی اکثریت قاطع تصویب شد. در این همه‌پرسی، ۱۸،۷۷ درصد از شهروندان به اصلاحات در ۳۳ اصل قانون اساسی پاسخ مثبت دادند (Aljazeera, 2022). توکایف همه‌پرسی را آغاز اصلاحات می‌خواند: «این همه‌پرسی نقطه عطف مهمی در تاریخ کشور ما است که نشان‌دهنده همبستگی و آمادگی ملت برای تغییر واقعی است. حضور بالای مردم، گواهی بر بلوغ و مسئولیت‌پذیری جامعه ما است» (Satubaldina 2, 2022). از مهم‌ترین این اصلاحات، می‌توان به تغییر الگوی حکومتی اشاره کرد. به گفته توکایف در سخنرانی خود در ۱۶ مارس ۲۰۲۲: «اصلاحات نقطه گذار از سامانه فراریاستی به نظام ریاستی با پارلمان قوی است» (Wood, 2022).

جدول ۱: همه‌پرسی جمهوری قزاقستان، ۵ ژوئن ۲۰۲۲

درصد		
	۶۴۲،۷۳۴،۱۱	تعداد رأی‌دهندگان ثبت‌شده
۰۵،۶۸	۷۶۹،۹۸۵،۷	میزان مشارکت
	۵۳۸،۱۴	رأی از راه ای‌سی‌وی ^۲
		آرا
۱۸،۷۷	۵۱۶،۱۶۳،۶	موافق
۶۶،۱۸	۴۷۰،۴۹۰،۱	مخالف
۵۸،۲	۹۲۴،۲۰۵	نامعتبر

1. Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR)

دفتر نهادهای دموکراتیک و حقوق بشر، سازمانی است که وظیفه نظارت بر برگزاری انتخابات، بررسی قوانین و ارائه توصیه‌هایی به دولت‌ها درباره چگونگی توسعه و حفظ نهادهای دموکراتیک را بر عهده دارد (OSCE, retrieved on January 15, 2023).

^۲. در صورتی که افراد امکان رأی‌دادن در محل زندگی خود را نداشته باشند، می‌توانند با درخواست گواهی رأی غایب (AVC) در هر مرکز رأی‌گیری در سراسر کشور رأی دهند.

۵۸،۱	۸۵۹،۱۲۵	برگه‌های رأی با گزینه‌های بله و خیر
------	---------	-------------------------------------

Source: ODIHR 3, 2022: 21

اصلاحات قانون اساسی قزاقستان در این ۵ مورد قابل بررسی است:

۱. رئیس‌جمهور

رئیس‌جمهور قزاقستان، رئیس دولت است و بنابر نسخه اصلاح‌شده ۱۷ سپتامبر ۲۰۲۲ قانون اساسی (پس از اصلاحات سال ۲۰۲۲)، دوره ریاست‌جمهوری از یک دوره پنج ساله با امکان تمدید برای یک‌بار، به فقط یک دوره هفت ساله محدود شد (Satubaldina 3, 2022).

اصل ۴۱ قانون اساسی جمهوری قزاقستان، بند ۱، پس از همه‌پرسی سال ۲۰۲۲

رئیس‌جمهور جمهوری قزاقستان را بنابر قانون اساسی، شهروندان بالغ جمهوری و براساس حق رأی عمومی، برابر و مستقیم و با رأی مخفی برای مدت هفت سال انتخاب می‌کنند.

بنابر اصل ۴۲ قانون اساسی، پیش از اصلاحات اخیر، امکان ریاست‌جمهوری فقط برای دو دوره پیاپی میسر بود؛ اما رئیس‌جمهور اول قزاقستان از این امر جدا شده بود (The Constitution of Kazakhstan, 2022). در نتیجه، نورسلطان نظربایف با کمک این اصل از قانون، در سال‌های ۱۹۹۱ تا ۲۰۱۹ در سمت رئیس‌جمهور قزاقستان در قدرت ماند.

اصل ۴۲ قانون اساسی جمهوری قزاقستان پس از همه‌پرسی سال ۲۰۲۲

یک فرد نمی‌تواند بیش از یک‌بار به‌عنوان رئیس‌جمهور انتخاب شود.

اصل ۴۲ قانون اساسی جمهوری قزاقستان، بند ۵، پیش از همه‌پرسی سال ۲۰۲۲

یک فرد نمی‌تواند بیش از دوبار پیاپی به سمت رئیس‌جمهور انتخاب شود. این محدودیت در مورد رئیس‌جمهور اول جمهوری قزاقستان صدق نمی‌کند.

بنابر اصلاحات سال ۲۰۲۲، استفاده از واژه‌های «ال‌بسی»^۱ و «رئیس‌جمهور اول کشور جمهوری قزاقستان» در قانون اساسی ممنوع شده است. از دیگر تغییرها، می‌توان به لغو قانون دادن مصونیت به نظربایف و خانواده او، منع فعالیت بستگان نزدیک رئیس‌جمهور در سیاست یا تصدی پست‌های بالا در شرکت‌های دولتی یا اداره‌های منطقه‌ای اشاره کرد.

اصل ۴۳ قانون اساسی جمهوری قزاقستان، بند ۴، پس از همه‌پرسی سال ۲۰۲۲

اقوام نزدیک رئیس‌جمهور قزاقستان حق ندارند در سمت کارمندان

سیاسی دولتی و رؤسای بخش‌های شبه‌دولتی قرار گیرند.

بند ۲ اصل ۴۴ قانون اساسی قزاقستان نیز، مربوط به اختیارات، قدرت و وظایف رئیس‌جمهور، دچار تغییر شده است. بیشتر تغییرهای این بند از قانون اساسی شامل تغییر در ساختار و جمله‌بندی کلمات است. بنابر متن قانون اساسی پیش از همه‌پرسی، رئیس‌جمهور باید قوانین مصوب «سنا» را امضا کند، ولی در نسخه جدید قانون اساسی، «پارلمان» جایگزین «سنا» شده است. از دیگر اصلاحات انجام‌شده در جهت کاهش اختیارات رئیس‌جمهور، می‌توان به حذف بند سوم اصل ۴۴ قانون اساسی قزاقستان اشاره کرد که اختیار رئیس‌جمهور در تعلیق یا لغو اقدام‌های آکیم‌ها یا فرمانداران استان‌ها، شهرهای مهم جمهوری و پایتخت از وی گرفته می‌شود.

تصویب فقط یک دوره هفت ساله ریاست‌جمهوری در کشوری که رهبران آن برای سال‌ها بر سر قدرت بوده‌اند، اهمیت زیادی دارد و با جلوگیری از ورود بستگان نزدیک رئیس‌جمهور به سیاست یا تصدی سمت‌های ارشد در شرکت‌های دولتی یا اداره‌های منطقه‌ای، گام‌هایی برای مبارزه با خویشاوندسالاری برداشته شده است.

۲. پارلمان

بخش چهارم قانون اساسی قزاقستان، به نهاد قانون‌گذاری (پارلمان) اختصاص دارد. براساس بندهای ۱ و ۲، اصل ۶۲ قانون اساسی، پارلمان اقدام‌های قانونی را در قالب قوانین جمهوری قزاقستان، قطعنامه‌های پارلمان، قطعنامه‌های سنا و مجلس پائین تصویب می‌کند. اجرای قوانین

^۱ لقب ویژه نخستین رئیس‌جمهور قزاقستان، نورسلطان نظربایف، که به معنای رهبر ملت است. (Elbesy)

پس از امضای رئیس جمهور لازم می‌شوند. در قزاقستان، تشکیلات، فعالیت پارلمانی و وضعیت قانونی نمایندگان آن را قانون اساسی تعیین می‌کند (Constitution of Kazakhstan, 2022).

تغییر فرایند قانون‌گذاری در پارلمان قزاقستان

رویه کار مجلس نیز براساس همه‌پرسی تغییر کرده و از اول ژانویه ۲۰۲۳ اعتبار اجرایی یافته است. پیروی اصلاحات انجام‌شده، قوانین توسط مجلس پائین پذیرفته می‌شوند و با اکثریت آرای کل نمایندگان دو مجلس، توسط سنا تصویب می‌شوند (The Constitution of the Republic of Kazakhstan, 2022). در اینجا به توضیح عملکرد کلی آن براساس اصلاحات اخیر می‌پردازیم:

الف) مجلس پائین: نخست، پیش‌نویس قانون در مجلس پائین بررسی می‌شود. در صورت تصویب آن با اکثریت آرای نمایندگان این مجلس، به سنا ارسال می‌شود.

در صورت تأییدنشدن توسط مجلس پائین:

- مجلس پائین حق دارد طرح پیشنهادی را با رأی اکثریت مطلق آرای نمایندگان، تصویب نکند.

- پیش‌نویس قانون رد شده به ارائه‌دهنده آن بازگردانده می‌شود.

ب) سنا: سنا ملزم است در مدت ۶۰ روز قانون تصویب‌شده به وسیله مجلس پائین را بررسی کند و در صورت تأیید، برای رئیس جمهور بفرستد.

در صورت تأییدنشدن به وسیله سنا:

- سنا می‌تواند طرح را به‌طور کامل یا برخی از بخش‌های آن را رد کند. در آن شرایط، طرح به مجلس پائین بازگردانده می‌شود؛

- سنا می‌تواند اصلاحات پیشنهادی خود را به مجلس ارائه دهد؛

- در صورت تصویب پیشنهادهای اصلاحی سنا به وسیله مجلس پائین، لازم است نسخه جدید و نهایی که سنا هم تصویب کرده باشد، حداکثر در مدت ده روز برای امضا به رئیس جمهور ارائه شود؛

- در صورتی که مجلس پایین قانون پیشنهادی مجلس سنا را تأیید نکند، اختلاف‌های میان آن‌ها باید به کمک کمیسیون آشتی حل شود.

در صورت پاسخ‌گونی سنا:

- اگر مجلس سنا در مدت ۶۰ روز تصمیم مربوط را ارائه نکند، قانون به رئیس‌جمهور تسلیم خواهد شد؛

- قانون مصوب با اکثریت آرای نمایندگان مجلس سنا، برای امضا به رئیس‌جمهور ارائه می‌شود. رئیس‌جمهور موظف است در مدت ۱۰ روز آن را بررسی کند (Constitution of the Republic of Kazakhstan, 2022).

- رئیس‌جمهور باید قانون را ابلاغ کند یا اینکه قانون یا مواد ویژه آن را برای بحث

دوباره و رأی‌گیری به پارلمان برگرداند (Constitution of the Republic of

Kazakhstan, 2022).

اصلاحات و متمم‌هایی را در قانون اساسی معرفی خواهد کرد. در اصلاحات سال ۲۰۲۲، دو متمم جدید به بند ۱ اصل ۵۳ قانون اساسی به این شرح افزوده شده است:

اصل ۵۳ قانون اساسی جمهوری قزاقستان، بند ۱، پس از همه‌پرسی سال ۲۰۲۲

پارلمان در جلسه مشترک دو مجلس باید:

۱. به پیشنهاد رئیس‌جمهور قزاقستان اصلاحات و پیوست‌هایی را در

قانون اساسی ارائه کند:

۱-۱. قوانین مبتنی بر قانون اساسی را تصویب می‌کند؛

۱-۲. در مورد قوانین مبتنی بر قانون اساسی یا موادی از قانون اساسی

که اعتراض رئیس‌جمهور را داشته است، در مدت یک ماه از روز

ارسال اعتراض، مکرر بحث و رأی‌گیری می‌کنند. رعایت‌نشدن این

مهلت به معنای پذیرش اعتراض رئیس‌جمهور است. در صورتی‌که

پارلمان با اکثریت سه‌چهارم مجموع نمایندگان هریک از دو مجلس بر

ایرادهای رئیس‌جمهور غالب شود، رئیس‌جمهور قانون اساسی را در

مدت یک ماه امضا می‌کند. در صورت رفع‌نشدن اعتراض‌های

رئیس‌جمهور، قانون اساسی به صورتی‌که رئیس‌جمهور پیشنهاد می‌کند،

تصویب شده یا تصویب نشده برآورد می‌شود.

هریک از دو مجلس پارلمان به‌طور مستقل و بدون مشارکت مجلس دیگر، وظایف و

مسئولیت‌های جداگانه‌ای دارند که در اصل ۵۷ قانون اساسی قزاقستان به آن اشاره شده است.

با توجه به تغییر تعدادی از نهادها، وظایف دو پارلمان نیز دچار تغییر و اصلاحات شده است.

از این پس، مجلس و سنا موظف هستند به‌صورت جداگانه سه قاضی دادگاه قانون اساسی، دو

تن از اعضای کمیسیون مرکزی انتخابات و سه تن از اعضای دیوان عالی محاسبات را برای

یک دوره پنج‌ساله تعیین کنند.

مجلس سنا

سنا در ۳۰ اوت ۱۹۹۵ راه‌اندازی شد و نمایندگان آن از سراسر کشور انتخاب می‌شوند. پیروی همه‌پرسی سال ۲۰۲۲، ساختار نوینی برای انتخابات سنا در نظر گرفته شده است و انتخابات دوره هشتم سنا به این شرح صورت می‌گیرد:

- دو نفر از هر منطقه، شهر مهم و پایتخت جمهوری قزاقستان؛

- انتصاب ۱۰ نماینده به‌وسیله رئیس‌جمهور؛

- انتصاب ۵ نماینده به‌وسیله مجمع خلق قزاقستان.

اما پیش‌تر از آن، انتخابات سنا تا پایان دوره هفتم، براساس این فرایند انجام می‌شد:

- دو نفر از هر منطقه، شهر مهم و پایتخت جمهوری قزاقستان؛

- انتصاب ۱۵ نماینده به‌وسیله رئیس‌جمهور (Constitution of the Republic of Kazakhstan, 2022).

2022.

در بخش مربوط به مسئولیت‌های سنا در بند ۲ اصل ۵۵ قانون اساسی، سنا موظف است در مورد انتصاب افراد زیر به‌وسیله رئیس‌جمهور، اعلام موافقت کند:

- رئیس دادگاه قانون اساسی؛

- رئیس بانک ملی؛

- رئیس شورای عالی قضایی^۱؛

- دادستان کل؛

- رئیس کمیته امنیت ملی جمهوری^۲.

پیش از اصلاحات سال ۲۰۲۲، سنا فقط وظیفه تأیید رئیس بانک ملی، دادستان کل و

رئیس کمیته امنیت ملی جمهوری قزاقستان را بر عهده داشت (Constitution of the

Republic of Kazakhstan, 2022).

¹. The Supreme Judicial Council

². The National Security Committee of the Republic

مجلس پائین

مجلس پائین در قزاقستان تا پایان دوره هفتم، از ۱۰۷ نماینده تشکیل شده بود؛ اما پس از همه‌پرسی سال ۲۰۲۲، شمار نمایندگان به ۹۸ نماینده کاهش یافت. براساس روند انتخاباتی مجلس پائین تا پایان دوره هفتم مجلس، ۹۸ نماینده از ۱۰۷ نماینده مجلس پائین را مردم و بقیه آنها (۹ نماینده) را مجمع خلق قزاقستان انتخاب می‌کردند (Constitution of the Republic of Kazakhstan, 2022). پس از اصلاحات سال ۲۰۲۲، شاهد تغییر قابل توجهی در ساختار و روند انتخاباتی این مجلس هستیم. انتخابات در دوره هشتم مجلس و پس از آن، براساس سامانه انتخاباتی مختلط برگزار می‌شود و شمار نمایندگان نیز به ۹۸ نماینده کاهش یافته است؛ دلیل آن، حذف ۹ نماینده انتخابی به‌وسیله مجمع خلق قزاقستان است. در برابر، مجمع خلق قزاقستان، ۵ نماینده مجلس سنا را انتخاب می‌کند.

در مورد شرایط پایان اختیارات نمایندگان مجلس که در بند ۵، اصل ۵۲ قانون اساسی در مورد آن صحبت شده است، افزون بر تغییرهای ساختاری در جمله‌بندی آن، شرایط نوینی نیز به آن افزوده شده است. بنابراین اصلاحات، رأی‌دهندگان می‌توانند براساس شرایطی که در قانون اساسی تعیین شده است، نماینده منتخب در حوزه انتخاباتی منطقه‌ای تک‌دوره‌ای^۱ را برکنار کنند. موارد زیر اصلاح شده‌اند:

اصل ۵۲ قانون اساسی جمهوری قزاقستان، بند ۵، پس از همه‌پرسی سال ۲۰۲۲

نماینده مجلس در موارد زیر قدرت خود را از دست می‌دهد:

- انصراف یا اخراج نماینده از حزب سیاسی که بنابر قانون اساسی

براساس فهرست حزب از آن انتخاب شده است؛

- پایان فعالیت حزب سیاسی که نماینده بنابر قانون اساسی براساس

فهرست حزب از آن انتخاب شده است؛

^۱. Single-mandate territorial constituency

- برکناری نماینده منتخب در حوزه انتخاباتی منطقه‌ای تک‌دوره‌ای به وسیله رأی‌دهندگان به ترتیبی که در قانون اساسی تعیین شده است. جدول ۲، عملکرد پارلمان در مجلس پائین و سنا را پیش و پس از اصلاحات سال ۲۰۲۲، به روشنی نشان می‌دهد.

جدول ۲: ویژگی‌های پارلمان جمهوری قزاقستان

پارلمان	دوره	شمار نمایندگان	ویژگی‌ها
سنا	پیش از همه‌پرسی سال ۲۰۲۲	۶ سال	- دو نفر از هر منطقه، شهر مهم جمهوری و پایتخت قزاقستان؛ - رئیس‌جمهور به منظور حفظ منافع ملی فرهنگی و دیگر منافع مهم جامعه، ۱۵ نماینده سنا را منصوب می‌کند.
	پس از همه‌پرسی سال ۲۰۲۲	۶ سال	- دو نفر از هر منطقه، شهر مهم جمهوری و پایتخت قزاقستان انتصاب ۱۰ نماینده به وسیله رئیس‌جمهور انتصاب ۵ نماینده به وسیله مجمع خلق
مجلس سفلی	پیش از همه‌پرسی سال ۲۰۲۲	۵ سال	انتخاب ۹۸ نماینده براساس حق عمومی، برابر و مستقیم مردم انتصاب ۹ نماینده به وسیله مجمع خلق قزاقستان
	پس از همه‌پرسی سال ۲۰۲۲	۵ سال	مجلس متشکل از ۹۸ نماینده است که به ترتیبی که قانون اساسی در نظام انتخاباتی مختلط تعیین می‌کند انتخاب می‌شوند.

Source: Constitution of Republic of Kazakhstan, 2022

به این ترتیب، اصلاحات در پارلمان، قدرت بیشتری به قوه مقننه در برابر رئیس‌جمهور داده است. اصلاحات جدید، قدرت سنا را کاهش داده است و از این پس نمی‌تواند قوانین جدید را وضع کند. همچنین از این پس، انتخابات نمایندگان مجلس به وسیله سامانه ترکیبی انجام خواهد شد: ۷۰ درصد با انتخابات تناسبی و ۳۰ درصد به صورت مستقیم انتخاب می‌شوند.

۳. احزاب سیاسی

پس از همه‌پرسی سال ۲۰۲۲، دو بند به اصل ۴۳ قانون اساسی قزاقستان به‌عنوان بندهای ۳ و ۴ افزوده شد. در نتیجه اصلاحات جدید، رئیس‌جمهور قزاقستان در دوران ریاست‌جمهوری خود، به‌منظور پیگیری و نمایندگی خواسته تمام مردم این کشور با هر باوری، نباید عضو یک حزب سیاسی باشد. این موضوع را می‌توان اقدامی مثبت به‌منظور کاهش نفوذ و اقتدار رئیس‌جمهور قزاقستان و همچنین کاهش تمرکز قدرت دانست. تاریخ سیاسی قزاقستان پس از استقلال این کشور، تنها حضور دو رئیس‌جمهور و حضور مستمر و طولانی‌مدت یک حزب (امانت - پیش‌تر نور اوتان) را تجربه کرده است و تاکنون بیشتر نمایندگان مجلس از آن حزب انتخاب شده‌اند. افزون بر این، رؤسای جمهور، هم‌زمان رئیس حزب حاکم نیز بوده‌اند. اما پس از اعتراض‌های ژانویه ۲۰۲۲، توکایف اصلاحات پیش‌گفته را برای جلب رضایت عمومی انجام داد.

اصل ۴۳ قانون اساسی جمهوری قزاقستان، بندهای ۳ و ۴

رئیس‌جمهور جمهوری قزاقستان در مدت کاربست اختیارات خود
نباید عضو یک حزب سیاسی باشد.

همچنین، بند ۲ در اصل ۲۳ قانون اساسی قزاقستان نام افراد، مؤسسه‌ها و گروه‌هایی را که عضویت آن‌ها در احزاب سیاسی ممنوع است، بیان کرده است:

- رؤسا و قاضی‌های دادگاه قانون اساسی؛

- رؤسا و قاضی‌های دیوان عالی کشور و دیگر دادگاه‌ها و محاکم قزاقستان؛

- رؤسا و اعضای کمیسیون مرکزی انتخابات؛

- رؤسا و اعضای دیوان عالی محاسبات جمهوری؛

- کارکنان نظامی؛

- کارمندان نهادهای امنیت ملی؛

- سازمان‌های مسئول اجرای قانون.

۴. دادگاه قانون اساسی

اصلاحات جدید همچنین به راه‌اندازی دوباره دادگاه قانون اساسی از اول ژانویه ۲۰۲۳ منجر شد. اصول ۷۱ تا ۷۴ قانون اساسی جمهوری قزاقستان نیز به صورت کامل دچار تغییر شده است. اصول یادشده، پیش از اصلاحات سال ۲۰۲۲، به توصیف ویژگی‌های شورای قانون اساسی اختصاص یافته بود؛ اما با جایگزین شدن دادگاه قانون اساسی، این موارد تغییر یافته است. برخی از وظایف و ویژگی‌های دادگاه قانون اساسی به این شرح است:

- دادگاه قانون اساسی از یازده قاضی از جمله رئیس آن تشکیل شده است؛

- طول دوره ریاست رئیس دادگاه قانون اساسی ۶ سال است؛

- یک شخص نمی‌تواند بیش از دو بار پی در پی به عنوان قاضی دادگاه قانون اساسی منصوب شود؛

- رئیس دادگاه قانون اساسی را رئیس‌جمهور با موافقت مجلس سنا انتخاب می‌کند؛

- چهار قاضی دادگاه قانون اساسی را رئیس‌جمهور، سه قاضی را سنا و سه قاضی دیگر را مجلس سفلی منصوب می‌کنند؛

- نایب رئیس دادگاه قانون اساسی را رئیس‌جمهور به پیشنهاد رئیس دادگاه از میان قاضی‌های دادگاه منصوب می‌کند؛

- قاضی دادگاه قانون اساسی به استثنای فعالیت‌های آموزشی، علمی یا دیگر فعالیت‌های خلاقانه، فعالیت‌های کارآفرینی، عضویت در هیئت مدیره یا هیئت نظارت یک سازمان تجاری، نمی‌تواند به مشاغل دیگر منصوب شود.

قاضی‌های دادگاه قانون اساسی را نمی‌توان بدون موافقت مجلس در طول دوره اختیارهای خود دستگیر و به مجازات‌های اداری در دادگاه یا محاکمه کیفری محکوم کرد؛ مگر در مواردی که بازداشت در صحنه جرم صورت بگیرد یا با جرایم سنگین مربوط باشد (Constitution of the Republic of Kazakhstan, 2022). به این ترتیب، همچنان رئیس‌جمهور

تأثیر زیادی بر ساختار دادگاه قانون اساسی دارد؛ زیرا می‌تواند رئیس دادگاه و چهار قاضی آن را انتخاب کند (Wood, 2022).

۵. دیگر اصلاحات

- بنا بر اصلاحات انجام‌شده، مالکیت زمین و خاک زیرزمین، آب‌ها، گیاهان و جانوران و دیگر منابع طبیعی، از دولت به مردم تغییر یافته است.

- از دیگر تغییرهای مهم انجام‌شده در اصلاحات ۵ ژوئن ۲۰۲۲، لغو مجازات اعدام است که در بند ۲ اصل ۱۵ قانون اساسی قزاقستان به آن اشاره شده است. در سال ۲۰۲۰ این کشور به دومین قرارداد اختیاری پیمان بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی در مورد برچیدن مجازات اعدام پیوست (Satubaldina 2, 2022).

اصل ۱۵ قانون اساسی جمهوری قزاقستان، بند ۲، پس از همه‌پرسی سال ۲۰۲۲

- هیچ‌کس حق ندارد خودسرانه یک نفر را از زندگی محروم کند. مجازات اعدام ممنوع است (Constitution of the Republic of Kazakhstan, 2022).

- اصل ۲۴ قانون اساسی در بند ۱ می‌گوید که شهروندان قزاقستان در انتخاب حرفه و شغل خود آزاد هستند و کار اجباری فقط براساس حکم دادگاه یا در شرایط اضطراری یا حکومت نظامی مجاز است. قانون اساسی پیش از اصلاحات سال ۲۰۲۲، از واژه کار غیرارادی به‌جای کار اجباری استفاده می‌کرد. پس از اصلاحات، افزون بر تغییر این واژه، توضیح‌های بیشتری نیز در این مورد آورده شده است.

اصل ۲۴ قانون اساسی جمهوری قزاقستان، بند ۱، پس از همه‌پرسی سال ۲۰۲۲

- هرکس حق آزادی کار و انتخاب آزادانه شغل و حرفه را دارد. کار اجباری فقط براساس حکم دادگاه مبنی بر محکومیت به جرم کیفری یا اداری یا در شرایط اضطراری یا حکومت نظامی مجاز است (Constitution of the Republic of Kazakhstan, 2022).

بررسی انتقادهای وارد شده بر همه‌پرسی سال ۲۰۲۲

سایت خبری تحلیلی دیپلمات در گزارشی در مورد همه‌پرسی سال ۲۰۲۲ قانون اساسی قزاقستان همراه با تأکید بر اهمیت اصلاحات انجام شده، می‌گوید که هیچ‌یک از این اصلاحات حرکتی رو به جلو نیستند: «اصلاحات پیشنهادی گام‌های مهمی از سوی دولت به‌عنوان نماینده واقعی در قزاقستان هستند؛ با این‌همه، آن‌ها حرکتی رو به جلو به شمار نمی‌روند. بسیاری از اصلاحات به‌جای تغییر بنیادین روابط میان دولت و جامعه، فقط سازوکارهای کنترل قدرت ریاست‌جمهوری که پیش‌تر هم بودند باز می‌گرداند» (Wood, 2022).

از نخستین اقدام‌های توکایف در مسیر اجرای همه‌پرسی سال ۲۰۲۲، برگزاری انتخابات زودهنگام ریاست‌جمهوری در ۲۰ نوامبر ۲۰۲۲ بود. در این نوشتار، شماری از گزارش‌های تحلیلی نوشته شده در مورد شیوه برگزاری انتخابات ریاست‌جمهوری سال ۲۰۲۲ و مجلس سفلی سال ۲۰۲۳ را گردآوری کرده‌ایم تا ببینیم چه میزان با اصلاحات انجام شده توکایف برای برپایی سامانه مردم‌سالارانه در قزاقستان هم‌خوانی دارد. دفتر سازمان امنیت و همکاری اروپا برای نهادهای دموکراتیک و حقوق بشر که بر برگزاری انتخابات نظارت کرده است، تحلیل خود از انتخابات برگزار شده در قزاقستان را در گزارشی مفصل بیان کرده است:

- انتخابات زودهنگام ریاست‌جمهوری در ۲۰ نوامبر ۲۰۲۲ در قزاقستان در فضای

سیاسی غیررقابتی برگزار شد؛

- رئیس‌جمهور توکایف به‌عنوان نامزد مشترک همه احزاب پارلمانی اعلام نامزدی

کرد و به‌طور معناداری مورد چالش قرار نگرفت؛

- محدودیت در آزادی‌های اساسی شهروندان قزاقستان، دشواری‌های قابل توجهی

برای آنان برای مشارکت کامل در زندگی سیاسی پدید آورده است؛

- به‌دلیل پوشش اندک پوشش‌های انتخاباتی به‌وسیله رسانه‌ها و نبود گزارش‌های

تحلیلی به‌صورت مجازی و در فضای آنلاین، رأی‌دهندگان توانایی انتخاب آگاهانه

را نداشتند.

- آمادگی انتخاباتی به‌وسیله کمیسیون مرکزی انتخابات به‌خوبی مدیریت و آموزش‌های جامعی برای کمیسیون‌های سطح پایین فراهم شد؛

- درحالی‌که در روز انتخابات، رویه‌ها به‌طور کلی در طول فرایند رأی‌گیری رعایت می‌شد، دستورعمل‌های مهم در روند شمارش و جدول‌بندی، اغلب نادیده گرفته می‌شدند و این موضوع از شفافیت می‌کاست؛

- نامزدهای مستقل حق شرکت در انتخابات ریاست جمهوری را نداشتند؛

- شرایط و الزام‌های واجد شرایط بودن، مانند تحصیلات، اقامت و تجربه در نهاد(های) دولتی یا دفترهای منتخب دولتی، با تعهدهای سازمان امنیت و همکاری اروپا^۱ و دیگر استانداردهای بین‌المللی تفاوت دارد؛

- قانون اساسی قزاقستان، آزادی بیان و دسترسی به اطلاعات را تضمین کرده است؛ اما این مسئله با چارچوب‌های قانونی محدودکننده و اجرای نابرابر آن، دچار محدودیت شده است؛ از جمله می‌توان به این موارد اشاره کرد:

ایجاد ترس و حمله به روزنامه‌نگاران که به خودسانسوری و نبود نظارت منجر می‌شود؛

استفاده همه شبکه‌های تلویزیونی از مقررات قانونی یکسان برای پوشش

اخبار

- قانون اساسی، قانون انتخابات و دیگر قوانین مرتبط با انتخابات، چندین بار تجدید نظر شده‌اند. از آخرین اصلاحات، تنها تغییر به یک دوره هفت ساله ریاست جمهوری برای رئیس‌جمهور در این انتخابات به‌کار گرفته شده و توصیه‌های پیشین این نهاد رعایت نشده است و چارچوب قانونی، با استانداردهای بین‌المللی و تعهدهای سازمان امنیت و همکاری اروپا با انتخابات مردم‌سالارانه سازگار نیست (ODIHR 4, 2022).

¹. Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE)

یورونیوز نیز که یکی از سایت‌های اطلاع‌رسانی معتبر اروپایی است در مورد انتخابات ریاست‌جمهوری سال ۲۰۲۲ قزاقستان گفته است:

- در انتخابات ریاست‌جمهوری سال ۲۰۲۲، پنج نامزد در رقابت با توکایف بودند؛ اما به دلیل دوره مبارزاتی کوتاه که از اواخر اکتبر آغاز شد، فرصت چندانی برای ایجاد چالش‌های جدی در اختیار نداشتند.

- دومین گزینه انتخاب‌شده رأی‌دهندگان در انتخابات ریاست‌جمهوری، گزینه «علیه همه» با ۸،۵ درصد آرا بود؛

- برخی از منتقدان گفته‌اند که انتخابات زودهنگام برای دوره‌ای هفت ساله، بیشتر نشان‌دهنده کوشش توکایف برای طولانی‌ترکردن دوره ریاست‌جمهوری خود است؛
- بر اساس گزارش هیئت نظارت بر انتخابات سازمان امنیت و همکاری اروپا، «با وجود اینکه نامزدها شروع به برگزاری نشست‌ها در سراسر کشور کردند ... مبارزه‌های انتخاباتی کم‌اهمیت بوده و علاقه و بحث اندکی ایجاد کرده است (Euronews, 2022).

آستانه تایمز که نهاد خبری نزدیک به رئیس‌جمهور است و موضع طرفداری از دولت را در پیش گرفته، انتخابات برگزارشده را این‌گونه بررسی کرده است:

- انتخابات زودهنگام ریاست‌جمهوری ۲۰ نوامبر، به پرحادثه‌ترین سالی که قزاقستان در طول ۳۰ سال استقلال خود با آن روبه‌رو بوده است، پایان داد؛

- با وجود رویدادهای غم‌انگیز ژانویه، انتخابات به صورت مسالمت‌آمیز برگزار شد؛ چیزی که چند ماه پیش، دور از انتظار به نظر می‌رسید؛

- دومین گزینه با بیشترین رأی برای «علیه همه» بود، نه برای یکی از پنج نامزد دیگر؛

- توکایف ۸۱ درصد آرا را به دست آورد که به‌طور کامل منعکس‌کننده افکار عمومی است. براساس نظرسنجی که مؤسسه بارومتر آسیای مرکزی^۱ در مه ۲۰۲۲

^۱ The Central Asia Barometer یک مؤسسه منطقه‌ای، مستقل و غیرانتفاعی برای انجام پژوهش‌ها و تحلیل‌های اجتماعی کاربردی در موضوع‌های مورد علاقه عموم است.

برگزار کرد، اکثریت قزاقستانی‌ها نسبت به رهبر قزاقستان یا احساس بسیار مثبت (۴۷ درصد) یا تاحدودی مثبت (۴۲ درصد) داشتند.

آلبرتو ترکسترا^۱ نویسنده مقاله آستانه تایمز به گزارش ارزیابی سازمان امنیت و همکاری اروپا در مورد انتخابات سال ۲۰۲۲ ریاست‌جمهوری قزاقستان واکنش نشان داده است و دلایل خود برای مخالفت با این گزارش را این‌گونه بیان می‌کند:

وی ادعای سازمان امنیت و همکاری اروپا مبنی بر نبود «مخالفان قوی» را رد می‌کند و به بازگویی مصاحبه خود با سلطنت تورسینبک‌ووا^۲ یکی از نامزدهای زن می‌پردازد. تورسینبک‌ووا در مصاحبه خبری با تأکید بر انحصارزدایی، اصلاحات قضایی، فضای رقابتی بیشتر در حوزه سیاسی و مشکلات سیستمی پیش روی قزاقستان مانند وضعیت دشوار اقتصادی مادران مجرد، افراد معلول و مسئله خشونت خانگی که در بالاترین سطح سیاسی حل نشده مانده است، برنامه انتخاباتی خود را شرح می‌دهد. او می‌گوید نباید در حوزه سیاسی، انتظار شوک‌درمانی داشته باشیم؛ زیرا تغییرها به تدریج رخ خواهند داد. برای نمونه، قزاقستان نخستین کشور در آسیای مرکزی بود که در سال ۲۰۲۱ دهداران روستاها و مناطق روستایی را به صورت مستقیم انتخاب کرد. این کشور آمادگی دارد چنین اقدام‌هایی را به واحدهای بزرگ‌تر در سلسله‌مراتب اداری سرزمینی قزاقستان، مانند انتخاب فرمانداران منطقه‌ای در میان مدت گسترش دهد. همچنین آزادسازی سیاسی غیرنظام‌مند نیز می‌تواند به بی‌ثباتی و تکه‌تکه‌شدن دولت بینجامد (Turkstra, 2022).

بنیاد کارنگی در ۱۵ سپتامبر ۲۰۲۲ تحلیل خود از این انتخابات را منتشر کرد:

جنگ اوکراین به توکایف قدرت داده است تا شخصیت مستقلی از خود بسازد که به رئیس‌جمهور پیشین قزاقستان یعنی نظربایف یا حتی پوتین وابسته نباشد. با وجود نگرانی‌های موجود در مورد اینکه ممکن است توکایف در نهایت منافع خود

^۱. Alberto Turkstra

^۲. Saltanat Tursynbekova

و دیگر نخبگان را بر دموکراسی‌سازی اولویت دهد؛ زمینه‌هایی برای خوش‌بینی در زمینه دگرگونی ایجادشده به‌وسیله توکایف در سامانه سیاسی وجود دارد. کارنگی هدف از برگزاری انتخابات زود هنگام را چنین بیان می‌کند:

برای رژیم بهترین زمان برای برگزاری انتخابات است، زیرا مخالفان زمان کافی برای به چالش کشیدن توکایف را ندارند. از سوی دیگر، هیچ نگرانی از سوی رئیس‌جمهور اول یعنی نظربایف و خانواده او نیست، زیرا وضعیت کنونی آن‌ها بسیار ضعیف است و محبوبیت کمی در کشور دارند و بسیاری از اعضای حلقه رئیس‌جمهور پیشین زیر بازجویی هستند.

در حالی که چین مشغول آماده‌کردن خود برای بیستمین کنگره ملی حزب کمونیست و روسیه در حال جنگ با اوکراین است، بهتر است انتخابات زودتر از سال ۲۰۲۴ برگزار شود. در نتیجه جنگ روسیه و اوکراین، فشارهای اقتصادی سختی به قزاقستان وارد خواهد شد، بنابراین تمدید ریاست‌جمهوری برای توکایف بسیار مهم است.

توکایف اصلاحاتی انجام داده است و آنچه او می‌گوید، تنها واژه‌پردازی نیست. او مجازات اعدام را لغو کرده است. بستگان نزدیک رئیس‌جمهور را از ورود به سیاست یا داشتن پست‌های بالا در شرکت‌های دولتی یا اداره‌های منطقه‌ای منع و قانونی را که به نظربایف و خانواده او مصونیت می‌داد، لغو کرده است. همچنین اصلاحات قانون اساسی، برکناری رئیس‌جمهور را هر ۷ سال یک بار پیش‌بینی کرده است.

با این‌همه، هنوز سامانه سیاسی قزاقستان تغییر نکرده است، زیرا رئیس‌جمهور همه شاخه‌های حکومتی را کنترل می‌کند. مهم‌تر از همه، توکایف پیش‌تر قول خود مبنی بر بازنویسی نکردن قوانین را زیر پا گذاشته است، چه رسد به خود قانون اساسی. توکایف ممکن است منتظر لحظه مناسب برای آغاز اصلاحات اساسی سیاسی باشد؛ اما چه تضمینی است که چنین زمانی فرا برسد؟ دموکراتیک‌سازی بخش‌هایی از

جامعه، مانند نخبگان حاکم را هدف قرار می‌دهد که توکایف نمی‌خواهد با آنها درگیر شود. بنابراین احتمال اینکه اصلاحات بارها به تعویق بیفتند، زیاد است. اکنون، توکایف دشمنان و منتقدانی سرسخت دارد. از جمله می‌توان به متحدانی اشاره کرد که در حلقه نظریات بودند. همچنین نسل تازه‌ای از نخبگان سیاسی که باور دارند توکایف از بازماندگان سیستم شوروی است. بنابراین طرح دموکراتیک‌سازی با کاهش اختیارات رئیس‌جمهور، موقعیت توکایف را برای دفع دشمنانش تضعیف می‌کند (Umarov, 2022).

از دیگر اقدام‌های رئیس‌جمهور، انحلال مجلس پائین و سنا بود که انتخابات جدید به ترتیب در ۱۴ ژانویه و ۱۹ مارس ۲۰۲۳ برگزار شد. در گزارش دفتر نهادهای دموکراتیک و حقوق بشر در مورد برگزاری انتخابات مجلس پائین در ۱۹ مارس گفته شده است که اصلاحات همه‌پرسی سال ۲۰۲۲ به شماری از توصیه‌های پیشین برای رعایت استانداردهای بین‌المللی و اصول سازمان امنیت و همکاری اروپا درباره برگزاری انتخابات توجه کرده است؛ اما همچنان محدودیت‌هایی در بهره‌مندی از آزادی‌های اساسی برجا مانده است. در ادامه مشاهدات این نهاد را به دو بخش نکته‌های منفی و مثبت تقسیم کرده‌ایم:

نکته‌های مثبت

- بنابر توصیه پیشین دفتر نهادهای دموکراتیک و حقوق بشر، شرایط برای ثبت احزاب سیاسی به تازگی بهبود یافته است؛
- نامزدها فعالانه و آزادانه به مبارزه انتخاباتی پرداختند؛
- افزایش رقابت، به‌ویژه با نامزدهایی که به‌صورت مستقل نامزد شده‌اند، پیشرفت قابل توجهی به شمار می‌رود؛
- روز انتخابات آرام بود و رأی‌گیری بدون مشکل انجام شد؛
- مقدمات و ترتیبات انتخاباتی به‌خوبی مدیریت شد؛

- کمیسیون مرکزی انتخابات، نشست‌های منظمی را به صورت مستقیم پخش و تصمیم‌های خود را به سرعت منتشر می‌کرد؛
- چندین طرح برای تسهیل دسترسی افراد معلول به صندوق‌های انتخابات اجرا شد.

نکته‌های منفی

- همچنان از شرکت برخی از گروه‌های سیاسی به عنوان حزب در انتخابات جلوگیری شد؛
- فضای محدود رسانه‌ای و پوشش محدود مبارزه‌های انتخاباتی با کوشش‌های نامزدها برای شرکت در رقابتی پویاتر هم‌خوانی نداشت. بیشتر شبکه‌های تلویزیونی به صورت یکسان، اخبار انتخاباتی را پوشش می‌دادند. پوشش خبری، پژوهشی و تحلیلی محدود، امکان یاری‌رسانی و آگاهی‌بخشی برای انتخاب آگاهانه رأی‌دهندگان را فراهم نکرد. با وجود تضمین آزادی بیان و آزادی رسانه‌ها توسط قانون اساسی قزاقستان، این آزادی‌ها با چارچوب قانونی محدودکننده تضعیف می‌شود تا از گزارش‌های انتقادی مستقل جلوگیری کند. از این رو به خودسانسوری گسترده می‌انجامد؛
- برنامه‌ها و پیام‌های احزاب، طیف وسیعی از مسائل اجتماعی و اقتصادی را مورد توجه قرار می‌داد؛ اما بیشتر از برنامه اصلاحات رئیس‌جمهور پشتیبانی می‌کردند؛
- توصیه‌های پیشین این نهاد در زمینه آزادی‌های اساسی مانند تجمع‌های مسالمت‌آمیز، آزادی بیان و آزادی رسانه‌ها هنوز در این کشور اجرا نشده است؛
- مشکلات دیگری که از نگرانی‌ها و مسائل با اهمیت در فرایند انتخابات به شمار می‌روند، همچنان پابرجاست. این مشکلات، مانع‌های اداری، اختیارهای گسترده در طول فرایند ثبت احزاب و نبود راه‌حل قضایی هستند.
- بی‌نظمی‌های زیادی در زمینه شیوه کار و رویه‌ها در طول روند شمارش و جدول‌بندی دیده شد؛

- این واقعیت که در مورد نتایج پیش از نشست‌های رسمی بحث می‌شد، از شفافیت فرایند تصمیم‌گیری کاسته است؛
- ناظران به نگرانی‌هایی در مورد بی‌طرفی و استقلال کار کمیته‌های انتخاباتی در سطح‌های پایین به دلیل حضور و برتری اعضای حزب امانت در ترکیب آن‌ها اشاره کرده‌اند؛
- ناظران به صورت پیوسته به تفاوت‌هایی میان شمار رأی‌دهندگان که رأی خود را به صندوق انداختند و آمار رسمی منتشرشده در زمینه حضور اولیه، اشاره کرده‌اند؛
- نقش زنان همچنان کم‌رنگ است. نه تنها اقدام‌ها برای افزایش مشارکت زنان در زندگی عمومی و سیاسی اندک است، بلکه کوشش احزاب برای افزایش شمار نامزدهای زن، ناچیز بود (ODIHR 1, 2023).

نتیجه

در این نوشتار به دنبال پاسخ این پرسش بودیم که اصلاحات انجام‌شده چگونه بر ساختار سیاسی قزاقستان تأثیر گذاشته است یا خواهد گذاشت؟ واقعیت این است که با مقایسه نسخه‌های جدید و قدیمی قانون اساسی قزاقستان، می‌توان دید که اختیارات و قدرت قانونی رئیس‌جمهور چندان دچار تغییر نشده است. دموکراسی فرایندی است که نیازمند توجه و فداکاری مداوم است. با اینکه بسیاری امیدوار هستند تا اصلاحات توکایف، کشور را به سوی تغییرهای واقعی و مردم‌سالاری پیش می‌برد. این نکته اهمیت دارد که تغییرها و اصلاحات واقعی در عمل معنا می‌یابد، نه در واژه‌ها و قوانین. قزاقستان تنها در صورت ادامه اصلاحات گسترده به هدف سیاسی اعلام‌شده یعنی توسعه مردم‌سالاری دست خواهد یافت.

اصلاحات و تغییرهای مربوط به دوره ریاست‌جمهوری، شمار نمایندگان مجلس پائین و سنا، تغییر نام پایتخت، برگزاری دوباره انتخابات ریاست‌جمهوری و مجلس سنا و پایین، هیچ‌کدام به تنهایی تضمین‌کننده مردم‌سالاری و تمرکززدایی از قدرت نیست. تجربه رئیس‌جمهور اول قزاقستان در حفظ قدرت، نگرانی و تردیدهایی در مورد درستی و اعتبار اصلاحات توکایف پدید آورده است. اینکه آیا توکایف مجری اصلاحات مصوب خود خواهد بود یا اینکه با

آرام‌شدن فضای سیاسی کشور، اصلاحات را فدای حفظ قدرت خود خواهد کرد، هنوز روشن نیست. از سویی، بر پایه نتایج انتخابات ریاست‌جمهوری سال ۲۰۲۲ در قزاقستان، بیشترین درصد آرا پس از توکایف، به گزینه «علیه همه» داده شده است که نشانه نارضایتی شمار زیادی از مردم نسبت به روند انتخابات است.

پرسش اساسی دیگر این است که چرا توکایف، پس از تصویب و کاربست اصلاحات سال ۲۰۲۲، اقدام به برگزاری زودهنگام انتخابات ریاست‌جمهوری کرد؟ به بیان دیگر، با توجه به تک‌دوره‌ای شدن دوره ریاست‌جمهوری در قزاقستان، انتظار می‌رفت که توکایف دوباره در انتخابات ریاست‌جمهوری شرکت نکند. واقعیت این است که در صورت برگزارنشدن انتخابات زودهنگام، دوره ریاست‌جمهوری توکایف در سال ۲۰۲۴ به پایان می‌رسید؛ اما با برگزاری زودهنگام انتخابات، قدرت توکایف تا سال ۲۰۲۹ تضمین شد. شرکت نکردن او در انتخابات بعدی، می‌توانست نشان‌دهنده احترام و پیروی شخص رئیس‌جمهور از اصلاحات انجام شده باشد. تضمینی نیست که توکایف دوره ریاست‌جمهوری خود را با یک اصلاحیه یا قانون جدید، تمام عمر نکند.

سرانجام اینکه، قانون اساسی قزاقستان بارها مورد بازنگری و اصلاحات قرار گرفته است. با بررسی بازنگری‌های انجام‌شده، شاهدیم که این اصلاحات به تغییرهای بزرگ در ساختار سیاسی کشور منجر نشده و در عملکرد نخبگان سیاسی کشور، کاهش دایره قدرت قدرتمندان و ایجاد و حفظ مردم‌سالاری تأثیری نداشته است. با اینکه اصلاحات نوین توکایف امیدبخش است؛ اما همچنان باید منتظر ماند و دید که توکایف در واقعیت و عمل می‌خواهد چه کاری انجام دهد. آیا می‌خواهد از قدرت و نفوذ نظربایف، خانواده و نزدیکان او بکاهد و خود را جایگزین آن کند؟ یا به‌واقع به انجام تغییرهای اساسی در ساختار سیاسی کشور تمایل دارد؟

References

Kazakhstan (2022), *Aljazeera*, Available at:

<https://www.aljazeera.com/news/2022/6/5/kazakhstan-holds-referendum-marking-end-of-nazarbayev-rule>, (Accessed on: 12/09/2022).

- Auyezov, Olzhas (2022), "Kazakh Leader Pledges Reform after Referendum Win", **Reuters**, Available at: <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/kazakhstan-votes-amend-constitution-referendum-results-2022-06-06/> (Accessed on: 03/09/2022).
- Bowyer, C. Anthony (2008), "Parliament and Political Parties in Kazakhstan", **Central Asia-Caucasus Institute & Silk**, Available at: https://www.silkroadstudies.org/resources/pdf/SilkRoadPapers/2008_05_SRP_Bowyer_Parliament-Kazakhstan.pdf, (Accessed on: 22/10/2022).
- Cornell, Svante E., S. Frederick Starr, Albert Barro (2021), "Political and Economic Reforms in Kazakhstan under President Tokayev", **Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program**, Available at: [/https://silkroadstudies.org/resources/211201Kaz-Reforms.pdf](https://silkroadstudies.org/resources/211201Kaz-Reforms.pdf), (Accessed on: 11/10/2022).
- Gotev, Georgi (2022), "Kazakhstan's Constitutional Referendum Explained", **Euractiv**. Available at: Kazakhstan's Constitutional Referendum Explained – EURACTIV.com, (Accessed on: 08/10/2022).
- The Constitution of the Republic of Kazakhstan (2023), **Iran Ministry of Foreign Affairs in Astana**, Available at: <https://kazakhstan.mfa.gov.ir/portal/viewpage/13431>, (Accessed on: 08/02/2023), [in Persian].
- Kim, Lucian (2023), "The Other Jan. 6: One year on, Events in Kazakhstan that Cemented its President's Grip on Power Remain Shrouded in Mystery", **Foreign Policy**, <https://foreignpolicy.com/2023/01/05/kazakhstan-bloody-january-violence-tokayev-nazarbayev-conspiracy-protest/>.
- Khademi, Gholamreza & Sayed Davood Aghae (2022) "Assessing Multilateral Parliamentarism in Eurasian Regional Integration", **Central Eurasian Studies**, Vol. 14, No. 2, pp. 1-23, (doi: 10.22059/JCEP.2022.320811.449996).
- Kazakhstan (2022), The Library of Congress, Available at: <https://www.loc.gov/Item/global-legal-monitor/2022-07-20/kazakhstan-newly-adopted-Constitutional-amendments-introduce-new-governance-model-and-strengthen-role-of-parliament/#:~:text=Article%20Kazakhstan%3A%20Newly%20Adopted%20Constitutional,Referendum%20of%20June%205%2C%202022>, (Accessed on: 02/03/2023).
- "Kazakhstan Holds June 5 National Referendum on Constitutional Amendments" (2022), **The Astana Times**, Available at: Kazakhstan Holds June 5 National Referendum on Constitutional Amendments - The Astana Times, (Accessed on: 11/01/2023).

- Lotfian, Saeedeh (1390), **Kazakhstan: Political Developments, Foreign and Security Policies**, University of Tehran.
- Kazakhstan's Parliamentary Elections (20 March 2023), **ODIHR 1 (Office for Democratic Institutions and Human Rights)- OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights**, Available at: <https://www.osce.org/odihr/elections/kazakhstan/539261>, (Accessed on: 21/09/2022).
- Republic of Kazakhstan (2019, **ODIHR 2-OSCE**, Available at: https://www.osce.org/files/f/documents/2/7/434459_0.pdf, (Accessed on: 25/11/2022).
- "Republic of Kazakhstan Referendum (2022), **ODIHR 3 -OSCE**, Available at: <https://www.osce.org/files/f/documents/f/0/528006.pdf>, (Accessed on: 25/12/2022).
- Kazakhstan's Early Presidential Election (2022), **ODIHR 4-OSCE**, Available at: <https://www.osce.org/odihr/elections/531812>, (Accessed on: 24/12/2022).
- Pistan, Carna (2017), "2017 Constitutional Reform in Kazakhstan: Increasing Democracy without Political Pluralism?", **Constitutionnet**, Available at: <https://Constitutionnet.org/news/2017-Constitutional-reform-kazakhstan-increasing-democracy-without-political-pluralism>, (Accessed on: 18/12/2022).
- Referendum in Kazakhstan (2022), **Cabar.Asia**, Available at: <https://cabar.asia/en/referendum-in-kazakhstan-no-miracle-to-happen>, (Accessed on: 23/10/2022).
- Roy, Susobhan (2022), "Why Has Kazakhstan Voted to Amend its Constitution?", **Indian Express**, Available at: <https://indianexpress.com/article/explained/kazakhstan-referendum-constitution-amendments-democracy-7960395/>, (Accessed on: 18/12/2022).
- Sagar, D.J (2009), **Political Parties of the World**; London: John Harper Publishing.
- Satubaldina 1, Assel (2022), "Constitutional Court in Kazakhstan to Ensure More Effective Protection of Human Rights", **The Astana Times**, Available at: <https://astanatimes.com/2022/11/constitutional-court-in-kazakhstan-to-ensure-more-effective-protection-of-human-rights/>, (Accessed on: 15/12/2022).
- Satubaldina 2, Assel (2022), "Looking Back at Constitutional Referendum in Kazakhstan", **Kaz.inform International News Agency**, Available at:

https://www.inform.kz/en/looking-back-at-Constitutional-referendum-in-kazakhstan_a4017548, (Accessed on: 08/03/2023).

Satubaldina 3, Assel (2022), "President Tokayev Signs Decree Limiting Presidential Term, Renaming Capital City Back to Astana", **The Astana Times**, Available at: <https://astanatimes.com/2022/09/president-tokayev-signs-decree-limiting-presidential-term-renaming-capital-city-back-to-astana/>, (Accessed on: 08/01/2023).

The Constitution of the Republic of Kazakhstan (2022), **Legal Information System of Regulatory Legal Acts of the Republic of Kazakhstan**, Available at: https://adilet.zan.kz/eng/docs/K950001000_, (Accessed on: 02/03/2023).

The Constitution of the Republic of Kazakhstan (2022), **Official Website of the President of the Republic of Kazakhstan**, Available at: https://www.akorda.kz/en/official_documents/Constitution, (Accessed on: 02/03/2023).

The Evolution of Kazakhstan's Constitution (2020), **Kursiv Media Kazakhstan**, Available at: <https://kz.kursiv.media/en/2020-08-31/evolution-kazakhstans-constitution/>, (Accessed on: 19/09/2022)

Turkstra, Alberto (2022), "Early Presidential Election Paves Way for New Kazakhstan", **The Astana Times**, Available at: <https://astanatimes.com/2022/12/early-presidential-election-paves-way-for-new-kazakhstan/>, (Accessed on: 28/12/2022).

Umarov, Temur (2022), "Kazakhstan's Snap Presidential Election: A Shot at Democratization?", **Carnegie Endowment for International Peace**, Available at: <https://carnegieendowment.org/politika/87922>, (Accessed on: 12/12/2022).

Wood, Colleen (2022), "What's in Kazakhstan's Constitutional Referendum?", **The Diplomat**, Available at: <https://thediplomat.com/2022/05/whats-in-kazakhstans-Constitutional-referendum/>, (Accessed on: 12/11/2022).